

Over een bijzonder boek: Owls of the Northern Hemisphere

G.P. Hekstra

In totaal 47 uilesorten van het Noordelijk Halfrond buiten de tropen worden in dit boek besproken: 24 daarvan alleen wonend in de Oude Wereld (Eurazië), zestien alleen in de Nieuwe Wereld (Noord- en Zuid-Amerika) en zeven met een holarctische verspreiding in alle noordelijke werelddelen. Met de keuze, die is gebaseerd op de 'List of Recent Holarctic Bird Species' van Voous uit 1977, met toevoeging van een soort, *Asio clamator*, uit Centraal-Amerika, kan men vrede hebben, hoewel de aanduiding 'Northern Hemisphere' in de boektitel strikt genomen een veel groter aantal zou moeten omvatten. Trouwens ook over de inperking 'ten noorden van de tropen' is discussie mogelijk. Redenerend vanuit de tropen, waar de bakermat moet liggen van alle uilen, ben ik persoonlijk geneigd soorten met hoofdverspreiding in de tropen, ook al hebben ze een geringe uitbreiding in de subtropen, als 'tropisch' aan te merken, althans niet als 'holarctisch'. Dat betreft dan dertien van de 47 in dit boek besproken soorten: *Tyto capensis*, *Otus spilocephalus*, *Otus guatemalae*, *Bubo nipalensis*, *Ketupa zeylonensis*, *Glaucidium minutissimum*, *Glaucidium brasilianum*, *Athene brama*, *Strix virgata*, *Strix leptogrammica*, *Asio stygius*, *Asio clamator* en *Asio capensis*. Waren ze echter weggelaten dan zou het boek er wel aanzienlijk minder kleurrijk door zijn geworden; het betreft het vleugje tropen onder de uilen dat kans heeft gezien net in het subtropisch randje van de holarctis door te dringen.

Dwergooruilen moeten tot de uitgesproken trekkers gerekend worden.

Naar een kleurentekening van Ad Cameron.

In het algemeen zijn de holarctische soorten beter onderzocht dan veel van hun tropische verwanten. Dat blijkt al direct uit de lengte van de tekst die eraan is gewijd: bij verschillende onderwerpen moet Voous vaak vermelden 'onbekend'. Het totale aantal uilesoorten op aarde ligt tussen de 130 en 150 soorten afhankelijk van de vraag of sterk verwante maar geïsoleerde vormen afzonderlijk moeten worden genomen of in een grotere soort zijn onder te brengen. In de holarctis doen zulke vragen zich minder voor dan in de tropen.

Liefde voor uilen steekt er achter de ongeëvenaarde pentekeningen van Ad Cameron. Van elke soort zijn vele detailstudies in zwartwit gegeven van zithoudingen (alert of slapend), kopbewegingen, de greep van een klauw, het oppeuzelen van een prooi, vleugel-, poot- en teenbewegingen en details van de snavelborstels, vedertekening, gezichtskrans, pluimpjes en andere kenmerken. Nooit heeft Cameron zich erover uitgelaten hoe en waar hij deze scherpe observaties heeft verricht; hij dankt slechts het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden voor het gebruik van uilen uit die collectie als voorbeelden om te schilderen. De houdingen en bewegingen kunnen onmogelijk van opgezette of gebalge stukken afkomstig zijn. Cameron's pentekeningen voor detailstudies zijn een grote verrijking bij de fantastisch nauwkeurige kleurenplaat die hij van iedere soort heeft gemaakt; bij soorten met duidelijk kleurdimorfisme geeft hij meestal twee, bij de Amerikaanse Screech Owls vier exemplaren op een plaat (twee *Otus asio* en twee *Otus kennicotti*) en bij de Oehoe *Bubo bubo* zelfs de Europese, Siberische en Noordafrikaanse vorm op drie afzonderlijke platen. In zijn precisie, details en ook sfeertekening is hij John Rignall, il-

lustrator van John A. Burton's 'Owls of the World' duidelijk de baas. Zou Cameron er niet nog eens honderd soorten uilen bij willen doen, voor één of twee vervolgdelen? En zou Voous er dan niet ook de tekst bij willen schrijven? Wij zouden dan beschikken over een standaardwerk van wereldformaat dat alle thans bekende uilen zou omvatten, ook de recente ontdekkingen, zoals *Otus hoyi* uit Salta, Noord-Argentinië.

Cameron's plaatwerk zou aanvankelijk met tekst van Leslie H. Brown worden uitgegeven. Toen deze onverwacht in augustus 1981 stierf heeft de uitgever professor Voous gevraagd en bereid gevonden het karwei te klaren. Voous heeft dat gedaan met de van hem bekende grote zorgvuldigheid en kennis van de biologie van de uilen. En ook met de zelfde liefde voor uilen, zoals hij schrijft. De tekst is daardoor veel meer dan een praatje bij een plaatje. Met een minimum aan technisch jargon vat hij per soort een formidabele kennis en inzicht samen, volgens een helder opgebouwd plan.

Over veel soorten is in de vakliteratuur nogal wat te doen over verwantschap, mogelijke evolutie, erkenning van ondersoorten en soortgroepen, en de relatieve plaats of belangrijkheid in het ecosysteem. Voous gaat de moeilijkheden niet uit de weg; meestal weet hij de dilemma's met weinig omhaal van woorden en met slechts de noodzakelijkste bronvermeldingen duidelijk te maken, en dringt hij de lezers geen conclusie op. In die zin stimuleert Voous' tekst steeds tot verdere studie.

Elk hoofdstuk begint met een zoögeografische plaatsbepaling, als karakterisering van de soort te midden van zijn verwanten. Dan volgen details van de verspreiding, zo mogelijk gekarakteriseerd met klimaat en habitat, logisch gevolgd

Ransuilen zijn opmerkelijke standvogels.

Detailstudie van Ad Cameron.

Verbazingwekkend is dat bij de Laplanduil van Scandinavië dwars door Siberië en Alaska tot Centraal-Canada geen geografische variatie in de zang schijnt voor te komen.

Detailstudie van Ad Cameron.

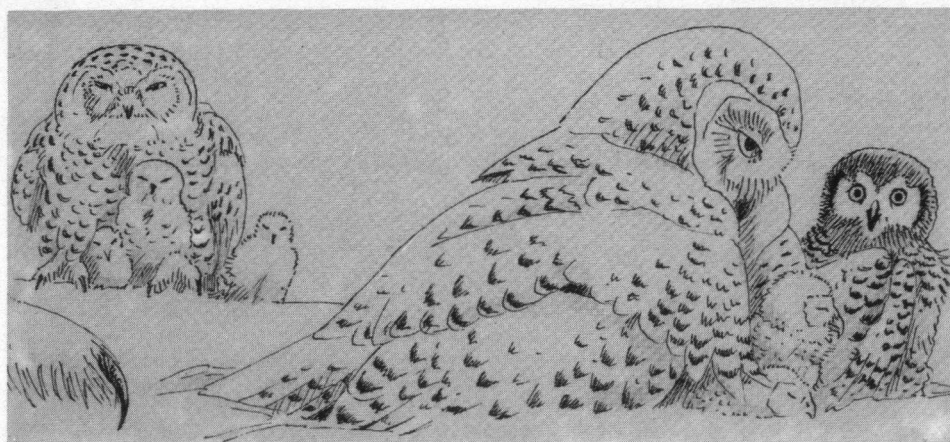
door geografische variatie, mede betrokken op de afbakening met verwante soorten. Heel mooi bijvoorbeeld is hoe hij de verwantschap van *Strix aluco* en *Strix uralensis* bespreekt. Je ziet het proces van soortvorming zich als het ware voor je ogen voltrekken.

Bij de structuur wordt vooral ingegaan op ogen, oren, poten en klauwen en slanke of afgeronde vleugels, die immers samen bepalend zijn voor gedrag en levenswijzen in bijvoorbeeld gesloten wouden, langs bosranden of in open vegetaties en zelfs open water (Visuilen). Voous houdt niet van generalisaties als 'het' gehoor of gezichtsvermogen van uilen; hij bespreekt dat liever per soort. Dat heeft echter het bezwaar van heel veel heen en weer zoeken in de verschillende hoofdstukken en via de index om zijn visie gewaar te worden op in de literatuur vaak vermelde basale structuurverschillen op grond waarvan in het verleden genera en soms zelfs (sub)families werden onderscheiden. Iets dergelijks geldt voor gezichtskrans en -pluimpjes en bevedering van de poten waaraan in het verleden soms veel meer gewicht dan thans werd toegekend voor het onderscheiden van genera. Voous maakt over structuren soms een kwasi terloopse opmerking waarvan je zou willen dat hij daar systematischer op was ingegaan, zoals bijvoorbeeld het ontbreken van slagpenfranje bij *Glaucidium castanopterum* die maken dat de vlucht minder geluidloos is dan bij andere uilen en wat als adaptatie

wordt beschouwd aan een niet-nachtelijke levenswijze in een tropische omgeving met overvloed aan insecten als voedsel.

Wat het gedrag betreft staat bij Voous het geluid voorop, het contactmedium bij uitstek voor deze overwegend nachtdieren, om tijdens het jagen, paren, broeden en de nazorg voor de jongen de onderlinge band te onderhouden. Soms wordt gewaarschuwd voor verwarring met geluiden van andere nachtelijke bosdieren, zoals van *Glaucidium passerinum* met de Vroedmeesterpad. Meestal wordt bij soorten met een groot verspreidingsgebied iets gezegd over geografische zangvariatie, zoals bijvoorbeeld *Otus kennicotti*. Van de goed onderzochte verwante soort *Otus asio*, moet de naar het noorden toe steeds langer wordende 'whinny' naar mijn mening verband houden met de steeds uitgestrekte territoria per paartje. Verbazingwekkend daarentegen is dat bij *Strix nebulosa* (Laplanduil) van Scandinavië dwars door Siberië en Alaska tot Centraal-Canada geen geografische variatie in zang schijnt voor te komen. Wat steekt daarachter? Komt het van de onveranderlijke 'eeuwig zingende bossen', de ongebreidelde territoria?

Onderdeel van het gedrag is ook het dag-nachtritme. Niet alle uilen zijn echt nachtdieren die het daglicht schuwen, tenzij door kraaiachtigen en andere zangvogels geplaagd en opgejaagd, zoals de Oehoe vaak overkomt. Naarmate

De Sneeuwuil is door zijn grootte en het overheersend wit verenkleed onmiskenbaar. Het is een bewoner van de toendra en de hoognoordelijke heidevelden. Detailstudie van Ad Cameron.

meer standvogel in boreaal-arctische gebieden, zoals de Oeraluil, wordt wel degelijk ook bij daglicht gejaagd. De Velduil en zijn Afrikaanse verwant zijn ook overdag actief; zij schijnen vooral om de middag en middernacht rust te houden. Felheid van reageren op verstoorders loopt ook zeer uiteen; bij grondbroeders zoals de Velduil aanzienlijk feller dan bij holenbroeders zoals de Bosuil die zich allereerst tracht te 'drukken', maar toch in de verdediging van haar nest en jongen nog wel eens ongewoon fel kan zijn. Hoewel zelf 'roofvogel', vallen uilen, vooral de kleinere soorten, soms toch ten prooi aan andere predatoren. De Oeraluil pakt wel eens een Bosuil, maar nooit een Laplanduil. Waar enkele soorten naast elkaar voorkomen is de plaats in de ecologische rangorde goed te onderzoeken. Die blijkt een rol te spelen in de specialisatie in prooigrootte en in de strijd om de schaarse boomholten. Niet alle soorten zijn holenbroeders die uitzien naar verlaten spechtennesten (uilen zullen nooit zelf een holte uithakken), rotsspleten of ruïnes; ook konijnenholten kunnen dienstdoen (*Athene cucularia*) of een simpel kuiltje achter een graspol (Velduilen *Asio clamator* en *flammeus*). De grotere soorten moeten het vaak stellen met verlaten takkennesten van buizerden, haviken en ooievaars. Gelukkig is veel bekend van broedgebiedkeuze, legselgrootte, broedtijd en -duur. Belangrijk is vooral de afstemming van het broedseizoen op de piek in voedselbeschikbaarheid die moet samenvallen met het opgroeien van de kuikens. Vroeg broedende wijfjes hebben bij enkele soorten niet alleen kans een tweede legsel groot te brengen, maar zich ook fysiek te herstellen voor de herfst en winter intreden. Van de meeste soorten is, dank zij braakballenonderzoek, veel over het voedsel bekend. Dit is ecologisch gezien belangrijke informatie, gelet op de rol in de voedselketen. Bij de meeste soorten worden menulijsten gegeven met percentages van prooisorten en vaak ook voedselgewichten.

Voous verstaat de kunst bij elke soort waar mogelijk en bekend vergelijkingen te maken met andere uilesorten uit de zelfde regio of juist ver-

wante soorten onder andere omstandigheden. Door zijn consequente opzet van behandeling valt bij enkele soorten juist heel goed op hoe weinig er nog van bekend is en dat stimuleert tot beter onderzoek.

Met voeding en levenswijze hangt ook samen of de uilesoort trek- of standvogel is en in het laatste geval hoe de winter wordt doorgemaakt. Van trekkende soorten is vaak slecht bekend hoe de leefwijze is in de meestal tropische overwinteringsgebieden.

Voor de Velduil stelt ons steeds voor verrassingen, omdat van zwerfbewegingen en niet van reguliere trek moet worden gesproken. Uitgesproken trekkers zijn wel de dwergooruilen *Otus scops*, *Otus brucei*, *Otus sunia* en *Otus flammeolus* en zulks in opmerkelijke tegenstelling tot hun genusgenoten *Otus bakkamoena*, *Otus kennicotti* en *Otus asio* die in hun noordelijkste territoria in Oessoerië (Siberië), Alaska en Newfoundland 's winters actief blijven. Geen wonder dat beide groepen wel eens in verschillende genera zijn onderscheiden. Voous relateert de noordelijke geografische limieten van elke soort duidelijk aan voedselgebruik en stofwisseling in de winter. De zuidelijke limieten daarentegen zijn moeilijker met de stofwisselingsbelemmeringen in verband te brengen, maar veeleer met het vermogen dekking te zoeken tegen overmatige hitte.

De bespreking van de ecologie van een soort is niet volledig als niet ook op het (over)leven in relatie tot de menselijke samenleving wordt ingegaan. Besproken worden zaken als jacht en slachtoffers van verkeer en hoogspanningslijnen, maar ook het profiteren van door de mens aangeboden nestgelegenheden en extra voedsel, met name door de landbouw en voedselopslagplaatsen waar muizen en ratten een welkome buit vormen.

Voor vele lezers wellicht het boeiendst is de slotparagraaf bij elke soort, waar Voous in enkele grote lijnen zijn visie op de biologie van de soort, diens leefwijze en overlevingskansen samenvat. Als voorbeeld de Kerkuil, die oorspronkelijk mo-

Naarmate meer standvogel in boreaalartische gebieden wordt ook bij daglicht gejaagd. Bij ons kan ook de Steenuil overdag jegend waargenomen worden. Detailstudie van Ad Cameron.

gelijk alleen in de tropen in rotsspleten heeft gebroed, maar ongelooflijk heeft geprofiteerd van allerlei bouwwerken van de mens en die zich tevens razendsnel heeft aangepast aan veel koele klimaten dank zij de warmte van dieren en mensen in schuren en huizen, maar om onverklaarbare redenen juist niet in China. De grote legsels stellen de soort in staat met grote populatieschommelingen te overleven in de maatschappij van de mens.

Zo is Voous erin geslaagd als rode lijn door zijn tekst de soorten in hun arealen, hun biotopen en hun relatie tot andere uilesoorten en tot andere predatoren en tot de ecologie van de mens te beschrijven, en dat alles tegen de achtergrond van de geografische verspreidingsgeschiedenis van

de soorten.

Om het geheel een goed leesbaar boek te doen zijn heeft de uitgever terecht besloten de literatuurlijst in een klein lettertje en 'doorlopend' te plaatsen. Zo kan de specialist toch de referentie vinden zonder dat de bibliografie te veel domineert.

Het kaartwerk had in deze verder prachtige uitgave wel wat beter gekund. Er valt over te twisten of niet beter het kaartje bij de soort had moeten worden afgedrukt in plaats van allemaal bij elkaar achterin. Afgezien van een enkel zetfoutje (*Glaucidium gnoma* bij kaartje 12) een voortreffelijke uitgave. De prijs liegt er dan ook niet om: het boek is het waard.

■ Dr. G.P. Hekstra, ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Directoraat-Generaal Milieubeheer, postbus 450, 2260 MB Leidschendam.

Karel H. Voous (1988): *Owls of the Northern Hemisphere*. Illustrated by Ad Cameron. Collins, 8, Grafton Street, London W1. 320 bladzijden, f 185,- (£ 45,-)

De linkerhand van professor dr. Voous getekend door Henk J. Slijper.

De rechterhand van professor dr. Voous getekend door Henk J. Slijper.